

YUBİLEYLƏR

UOT 902; 930-051

QAFQAZIN ULU KEÇMİŞİNİ KƏŞF EDƏN ALİM: PROFESSOR
MƏMMƏDƏLİ HÜSEYNOVUN 100 İLLİK YUBİLEYİNƏ

Tarix M.DOSTİYEV*

Məqalədə görkəmli alim, tarix elmləri doktoru, professor Məmmədali Hüseynovun Azərbaycan arxeologiyasının inkişafına töhfələrindən bəhs olunur. O, məşhur alim, nəzəriyyəçi və elm təşkilatçısı, istedadlı pedaqoq idi. M.M.Hüseynovun Azərbaycan elminə əsas töhfəsi onun paleolit abidələrinin tədqiqidir. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan paleolit ekspedisiyası dünya elmini zənginləşdirən, Qafqazın erkən paleolitinin ümdə problemlərinin həllində mühüm əhəmiyyətə malik kəşflər etmişdir. Onun elmi yaradıcılığının ən parlaq səhifələri Azıx paleolit mağara düşərgəsi ilə bağlıdır. M.M.Hüseynov Azərbaycanın ən qədim tarixi haqqında biliklərin yayılmasına böyük diqqət yetirirdi. Görkəmli alimin pedaqoji və elmi-təşkilatı fəaliyyətinin başlıca nailiyyətlərindən biri Azərbaycan paleolit elmi məktəbini yaratmasıdır. Məmmədali Hüseynovun bütün fəaliyyəti elm və təhsilə yorulmaz, sədaqətlə xidmətin örnəyidir, onun arxeoloji kəşfləri, elmi əsərləri isə milli irsimizin ayrılmaz hissəsidir.

Açar sözlər: arxeoloq, Məmmədali Hüseynov, paleolit, Azıx, Quruçay mədəniyyəti

Giriş. Məşhur Britaniya arxeoloqu Qordon Çayldın 1942-ci ildə nəşr edilən, sonradan dəfələrlə təkrar çap olunan məşhur əsəri “Tarixdə nələr baş vermişdir” (What Happened in History”) adlanır [1]. Az adam tapılar ki, bu sual ətrafında düşünməsin və ona cavab axtarmasın. Xüsusilə antropogenez prosesi, bəşəriyyətin erkən vətəni, ilk miqrasiyalar, erkən oykumenanın xəritəsi, maddi və mənəvi mədəniyyətin təşəkkülü, ulu keçmişin həyat mənzərəsi və digər məsələlər insanı düşündürən suallardandır. Zaman etibarını ilə müasir günümüzədən yüzilliklər, minilliklər deyil, milyon illər uzaq olan, ilk mədəni ənənələrin yarandığı bəşəriyyətin sübh çağının sirlərlə dolu keçmişini üzə çıxarmaq, o zamankı gerçəkliyi kəşf və bərpa etmək böyük

* Bakı Dövlət Universiteti, tarix elmləri doktoru; tarikhdestiyev@bsu.edu.az; ORCID ID:0000-0002-9472-2885

alimlərə, məşhur tədqiqatçılara nəsim olur. Belə elm adamlarından biri arxeoloq, Azərbaycan paleolit məktəbinin banisi, tarix elmləri doktoru, professor Məmmədli Murad oğlu Hüseynovdur. 2022-ci ildə anadan olmasının 100 illik yubileyinin qeyd olunduğu professor Məmmədli Murad oğlu Hüseynov (1922-1994) şəxsiyyəti yerli və əcnəbi arxeoloqlara yaxşı məlumdur və onun paleolitşünaslığın inkişafına töhfəsi yüksək qiymətləndirilir, tədqiqatları təqdir olunur.

Arxeoloq Məmmədli Hüseynov Azərbaycan elmində adı tədqiqatçının görə bilməyəcəyi problemləri gündəmə gətirərək, hədəfləri düzgün müəyyənləşdirmiş, əməksevərliyi, fitri istedadı və prinsipallığı ilə XX əsrin ortalarında Azərbaycan paleoliti üzrə akademik dairələrdə formalaşmış yanlış təsəvvürləri darmadağın etməyə müvəffəq olmuşdu. İnsanın məskunlaşması üçün əlverişli təbii-coğrafi şəraiti olan Azərbaycan ərazisində paleolit dövrü abidələrinin mövcudluğuna böyük inam, ulu keçmişin gerçəkliklərini kəşf etmək, vətən tarixinin sübh çağına aydınlıq gətirmək istəyi, güclü elmi təfəkkürü onun axtarıqlarının uğurunu təmin etmişdir. 1956-cı ildə Məmmədli Hüseynovun rəhbərliyi ilə təşkil olunan Paleolit arxeoloji ekspedisiyasının Qazax rayonu ərazisində Damcılı və Daşsalahlı mağaralarında apardığı ilk axtarıqlar mühüm arxeoloji kəşflərlə nəticələndi, Azərbaycanda paleolit abidələrinin varlığı təsdiqləndi [2; 3]. Məmmədli Hüseynov arxeoloqun üzləşdiyi ən mürəkkəb faktları, kodlaşmış informasiyanı iti məntiqi təfəkkürü ilə, amma adi insan düşüncəsinə yaxın tərzdə şərh edə bilirdi. Birinci olmaq, pioner olmaq, bütöv bir elmi istiqamətin əsasını qoymaq nə qədər şərəflidirsə, bir o qədər də çətin və mürəkkəbdir.

Aveydağ paleolit düşərgələrindən tapılmış arxeoloji materialların yüksək peşəkarlıqla təhlil edilərək sistemləşdirildiyi, bölgənin paleocoğrafi şəraitinin rekonstruksiyasının verildiyi, mədəni-tarixi xarakterli problemlərin araşdırıldığı «Aveydağ paleolit düşərgələri» mövzusunda dissertasiyasını 1960-cı ildə Tbilisidə uğurla müdafiə edən Məmmədli Hüseynov tarix elmləri namizədi elmi dərəcəsinə almış və bununla yüksək ixtisaslı paleolitşünas alimlər sırasına ilk azərbaycanlı mütəxəssis kimi daxil olmuşdur [4]. 1960-cı il Məmmədli Hüseynovun elmi fəaliyyətində həm də onunla əlamətdardır ki, həmin ildə Qarabağda, Qurucay dərəsinin Tuğ cökəkliyində Azıx paleolit mağara düşərgəsini qeydə almışdı [5; 6]. Bu hadisə böyük alimin tədqiqatlarında başlıca obyektin, dünya arxeologiyasına bəxş etdiyi unikal bir abidənin kəşfi idi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyev Azıx paleolit mağara düşərgəsini ziyarət edərkən abidənin Məmmədli Hüseynov tərəfindən kəşf və tədqiq edilməsini xüsusi vurğulamışdır: “Azıx mağarasının girişindəyik. Təxminən 800 pillə qalxmışıq. ... Bu mağaranı azərbaycanlı alim, arxeoloq Məmmədli Hüseynov 1960-cı

ildə aşkar etmişdir və ondan sonra burada tədqiqatlar aparılmışdır. Bu, dünyanın ən qədim insanının yaşayış yerlərindən biridir, Azərbaycan tarixinə məxsusdur, bizim tarixi sərvətimizdir” [7].

M.Hüseynovun rəhbərliyi ilə iyirmi ildən artıq müddətdə (1960-1982) aparılmış arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində Azıx mağara paleolit düşərgəsində ümumi qalınlığı 14,5 m olan on mədəni təbəqənin mövcudluğu müəyyənləşdirilmişdir. Bu abidə Yaxın Şərqlə və Qafqaz ərazisində ən zəngin stratigrafiyaya malik paleolit mağara düşərgəsidir [8].

Şəkl. 1. Azıx mağarasının görünüşü.

Azıx paleolit düşərgəsində alt, X-VII təbəqələr Quruçay mədəniyyətinə, VI-V təbəqələr Aşel mədəniyyətinə, III təbəqə Mustye mədəniyyətinə təmsil etməklə paleolit dövrünə aiddirlər. Düşərgənin 1974-1982-ci illərdə tədqiq olunan, qalınlığı 4,5 m çatan alt, X-VII təbəqələrindən tapılmış əmək alətləri çaydaşı (oldovan) mədəniyyəti üçün səciyyəvi olan artefaktlarla əlamətdar olmuşdur. Onlar əsasən çaydaşlarının bir ucu və ya onun uzununa bir kənarının qəlpələr qoparmaqla işlək hala salınması ilə hazırlanmışdır. Düşərgənin VIII təbəqəsindən aşkar olunmuş daş alətlər arasında nəhəng, çəkisi 4-4,5 kq-a çatan alətlər əldə olunmuşdur. Professor M.M.Hüseynov onları iki əllə tutulan çopper-qiqantolit adlandırmışdır. İlk növbədə məhz bu əlamətə görə Azıx mağarasında X-VII təbəqələrindəki mədəni yatağı M.M.Hüseynov yeni arxeoloji mədəniyyət - “Quruçay mədəniyyəti” adı ilə elmi dövriyə daxil etmişdir [9, 71]. Onillər keçdikdən sonra belə alətlər

Azıx mağarasından kənarında Mingəçevir su anbarının ətrafında, Mərkəzi Dağstanın erkən daş dövrü abidələrində və Taman yarımadasında aşkar olunmuşdur [10; 11; 12]. Məmmədəli müəllim Azıx mağara düşərgəsinin alt mədəni təbəqələrinin xronoloji çərçivəsini 1,2 mln ilə aid etmişdir [9, 71]. Bununla yanaşı, o, əmək alətlərinin funksional-texnoloji xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq mağarada məskən salmazdan əvvəl ibtidai insanların 1,5 - 2 mln il bundan əvvəl Quruçay çökəkliyində yaşadığını müəyyənləşdirmişdir [13, 189].

Şək. 2. Arxeoloq Məmmədəli Hüseynov və memar Kamil Məmmədzadə Azıx mağara düşərgəsinin girişində

Quruçay arxeoloji mədəniyyətini Aşel mədəniyyəti əvəz edib və Azıx mağara düşərgəsinin VI-V təbəqələrindən əldə olunmuş arxeoloji materiallar bu mədəniyyəti səciyyələndirməyə imkan vermişdir. Yeni mədəniyyətin daşıyıcılarının çapacaq, bifas, qaşov, iyiüclulardan ibarət daş əmək alətləri texniki-tipoloji xüsusiyyətlərinə görə əvvəlki alətlərdən kəskin fərqlənir. Azıx mağara düşərgəsinin VI təbəqəsində Azərbaycanda ilk dəfə olaraq mükəmməl işlənmiş Aşel tipli əl çapacaqları aşkarlanmışdır. Çapacaq mükəmməl, həndəsi formalı olmaqla ilk texnoloji standart hesab olunur. Tədqiqatçılar həm də əl çapacaqlarında protodizaynın təzahürünü görürlər.

Azıx mağara düşərgəsinin VI təbəqəsində ocaq qalığının aşkarlanması

Məmmədəli Hüseynova ibtidai insanların qədim Aşel dövründə artıq isinmə və yemək hazırlamaq üçün oddan istifadə etdiyini təsdiqləyə əsas verdi.

Düşərgənin Orta Aşel dövrünə aid V təbəqəsinin tədqiqi də uğurlu olmuşdur. Bu təbəqədə daş məmulatı ilə yanaşı ocaq yerləri, evtikmə ənənəsinin başlanğıcında duran bəsit hörgü qalıqları, zəngin fauna qalıqları, xüsusilə mağaranın xəlvəti sahəsində saxlanılan ayı kəllələri aşkarlanmışdır. Ən başlıcası isə 1968-ci ilin tədqiqatları zamanı düşərgənin V təbəqəsində 350-400 min il əvvəl yaşamış ibtidai insana məxsus çənə fragmenti tapılmışdır. Həmin tapıntı Məmmədəli Hüseynov paleoantoloq Dəmir Hacıyevlə birgə tədqiq edərək təyin etmişlər və şərti olaraq tapıntıya azıxantrop, yəni Azıx adamı adı verilmişdir [14].

Şək. 3. M.M.Hüseynov azıxantropa məxsus çənə fragmentini nümayiş etdirir.

Azıx paleolit mağara düşərgəsinin tədqiqi kompleks xarakter daşıyırdı, paleolit ekspedisiyasının tərkibinə təbiət elmlərinin nümayəndələri: geoloqlar, coğrafiyaçılar, paleontoloqlar, antropoloqlar da cəlb olunmuşdu. Məmmədəli Hüseynovun fənlərarası tədqiqatlara üstünlük verilməsi, təbiət elmləri metodlarının uğurlu tətbiqi arxeoloji dəlillərdən alınan informasiyanın həcmnin artması ilə yanaşı, həm də əsaslandırılmış fikirlərin inamla irəli sürülməsinə imkanlar açdı. Məhz onun təşəbbüsü ilə Azıx mağara

düşərgəsində paleolit abidəsinin öyrənilməsinə multidisiplinar yanaşma ənənəsinin əsası qoyulmuşdu. Mağaranın geoloji və gemorfoloji cəhətdən öyrənilməsində M.A.Museyibov, N.Ş.Şirinov, Ə.V.Məmmədov, R.Q.Sultanov, M.B.Süleymanov, A.A.Veliçko, E.M.Zelikson, T.D.Morozova, A.K.Markova, Fauna qalıqlarının tədqiqində D.V.Hacıyevin adını qeyd etmək lazımdır.

Azıx mağara paleolit düşərgəsində aparılan tədqiqatlar və kəşflər nəinki Azərbaycanda, bütövlükdə bütün keçmiş SSRİ-də paleolitşünaslığın inkişafına təkan verdi, Qafqazın paleolit abidələrinə marağı artırdı.

Uzun illər ərzində paleolit düşərgələrində apardığı tədqiqatların yekunlarını ümumiləşdirdiyi «Azərbaycanın qədim paleoliti» mövzusunda dissertasiyasını Məmmədəli Hüseynov 1985-ci ildə Kiyev şəhərində uğurla müdafiə edərək tarix elmləri doktoru elmi dərəcəsinə aldı. Sonradan monoqrafiya kimi çap olunan bu dissertasiya işində M.Hüseynov qədim paleolitə bir çox ümdə problemlərinin həllini öz kəşfləri ilə zənginləşdirdi [15]. Onların bir neçəsini qeyd edək: Cənubi Qafqazın ilkin məskunlaşmasının mərhələləri və xronologiyası, ilk miqrasiyalar, erkən dini inancların yaranması, ibtidai insana məxsus məskəndə ilk sakral sahənin ayrılması, paleolit incəsənətinin genezisi, erkən paleolit dövründə Azərbaycanın, Qafqazın paleocoğrafi şəraitinin rekonstruksiyası və s. Burada bir məqama da diqqət yetirmək lazımdır. Məmmədəli Hüseynov peşəkar paleolitşünas olaraq arxeologiya elminin bu istiqaməti üzrə yenilikləri diqqətlə izləyirdi və öz tədqiqatlarında yeni arxeoloji kəşfləri nəzərə alırdı. Məmmədəli müəllimin ilk məqalələri ilə «Azərbaycanın qədim paleoliti» sanballı monoqrafiyasını müqayisə etdikdə onun elmi baxışlarının təkamülünün paleolitşünaslığın inkişafı ilə harmonik uyğunluğunun şahidi olurdu.

Məmmədəli Hüseynov böyük alim olduğu qədər həm də peşəkar elm təşkilatçı idi. O, 30 ilə yaxın Azərbaycan paleolit ekspedisiyasına rəhbərlik etmiş, bu ekspedisiyanın axtarışları nəticəsində Damcılı, Daşsalahlı, Azıx, Tağlar, Qazma kimi mağara düşərgələri, xeyli sayda açıq düşərgə aşkarlanaraq qeydə alınmış, Azıx, Tağlar, Qazma düşərgələrində geniş qazıntılar aparılmışdır. Məmmədəli müəllim Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda 1971-ci ildə yaradılan Daş dövrü şöbəsinin ilk rəhbəri olmuş və ömrünün sonunadək həmin qurumun fəaliyyətinə başçılıq etməklə Azərbaycanda paleolitşünaslığın bir istiqamət kimi inkişafını təmin etmişdi. O, həmçinin 1976-1992-cü illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Arxeologiya və etnoqrafiya kafedrasına rəhbərlik etmişdir.

Məmmədəli Hüseynovun gənc kadrların hazırlanması istiqamətində fəaliyyəti. Bu böyük alim eyni zamanda gözəl pedaqoq idi, arxeologiyanın fəlsəfəsini, arxeoloji tədqiqat metodlarını, arxeoloji mədəniyyətləri, arxeoloji fikir tarixini tələbələrinə, öz dinləyicilərinə yüksək peşəkarlıqla şərh edirdi. Məmmədəli Hüseynovun elmi-pedaqoji fəaliyyətindən bəhs edərkən tələbə-

lərin dərslik və dərs vəsaitləri ilə təmin olunması istiqamətində xidmətlərini də qeyd etmək lazımdır. Onun “Azərbaycan arxeologiyası (daş dövrü)” dərsliyi arxeologiya üzrə Azərbaycan dilində yazılmış ilk dərsliklərdən idi [16]. Onun həmmüəllif olduğu “Azərbaycanın arxeoloji abidələri” dərs vəsaitində daş dövrü abidələri haqqında məlumat yığcam, yüksək peşəkarlıqla təqdim olunmuşdur [17].

Məmmədli Hüseynov nəzəri və praktik hazırlığın vəhdətinə xüsusi önəm verirdi. Belə ki, təcrübə nəzəri biliklərin möhkəmlənməsinə, arxeologiyanın incəliklərinin mənimsənilməsinə imkan yaradır, təcrübə keçən tələbələr arxeoloji qazıntı prosesində çoxsaylı, müxtəlif xarakterli arxeoloji mənbələrlə tanış olurdular. Məmmədli müəllim tarixçi tələbələrin Qarabağda, məşhur Azıx mağara paleolit düşərgəsində arxeoloji təcrübə keçməsinə təşkil edirdi.

Professor M.M.Hüseynovun pedaqoji və elmi-təşkilati fəaliyyətinin mühüm nailiyyətlərindən biri, söz yox ki, Azərbaycan paleolit məktəbini yaratması, bu məktəbin fəaliyyətini təmin edən metodiki və nəzəri əsasları işləyib hazırlamasıdır.

Məmmədli Hüseynov Azərbaycanın maddi mədəniyyətinin qorunması və təbliğinə xüsusi önəm verirdi. Onun Bakı Dövlət Universiteti Tarix fakültəsində təşkil etdiyi Arxeologiya və etnoqrafiya muzeyi uzaq daş dövründən XX əsrədək xronoloji çərçivədə müxtəlif təyinatlı artefaktların cəmləşdiyi zəngin xəzinə idi. Qloballaşmanın, vesternizasiyanın gücləndiyi, mədəni məkanda özəlliklərin, məhəlli xüsusiyyətlərin silinməsinin sürətlənməsi prosesinin dərinləşdiyi müasir dünyada Muzeyin zəngin eksponatları xalqımızın maddi yaddaşı olaraq nəsillərin mədəni təcrübəsinin ötürülməsində, milli özünüdərk və mənəvi tələblərin formalaşmasında əhəmiyyətli ocaq idi. Mədəni irsimizin maddi bloku olan həmin artefaktlar gənc nəsildə xalqımızın maddi mədəniyyətinə, əənəvi məişətinə marağı artırır, tədris prosesinin səmərəliyini gücləndirirdi. Bu nöqtəyi-nəzərdən professor Məmmədli Hüseynovun adını daşıyan Arxeologiya və etnoqrafiya muzeyinin fəaliyyətinin bərpa olunması, onun ekspozisiyasının yenidən təşkili, tədris prosesində ondan istifadə məqsədəuyğundur və vacibdir [18, 142-143].

Məmmədli Hüseynov arxeoloji biliklərin hamının anlayacağı populyar dillə geniş oxucu auditoriyasına çatdırmaq istiqamətində də səmərəli fəaliyyət göstərmişdi. Onun bu istiqamətdə yazılmış əsərlərində arxeologiya, tarix, geologiya, paleocoğrafiya, paleontologiya harmoniyası vardı. “Yeraltı aləmə səyahət” [19], “Azıx mağarasının sirri” [20], “Uzaq daş dövründə” [21] elmi-kütləvi xarakterli kitabları geniş oxucu kütləsini Azərbaycanın ulu keçmişdə landşaftı, iqlim şəraiti, flora və faunası, bu torpağın ilk sakinlərinin gündəlik həyatı, əmək alətləri, məişət əşyaları, bu insanların dünya görüşləri ilə tanış edir, bir sözlə, uzaq daş dövrünün həyat mənzərəsini bərpa edir.

Nəticə. Məmmədəli Hüseynov Azərbaycan elmi üçün monoqrafiyalar, elmi populyar kitablar, arxeoloji kəşf və yeniliklər, başlıcası isə Azərbaycan paleolit məktəbini qoyub gedib. Onun elmi irsindən arxeoloq nəsilləri daim bəhrələnəcəkdir. Bu böyük alimin, müəllimin xatirəsini əziz tutmaq, irsini təbliğ və davam etdirmək, söz yox ki, eyni zamanda Azərbaycan elmini dəyərləndirməkdir. İnanırıq ki, Məmmədəli müəllimin əziz xatirəsi onun həmkarlarının, tələbələrinin və onu tanıyanların qəlbində daim yaşayacaqdır. Qədim Romada deyildiyi kimi, *Brevis nobis vita data est, at memōria bene rēdditaē vitae sempiterna* (Ömür qısadır, amma nəcib işlərə həsr olunan ömürün xatirəsi əbədidir (Siseron) [22, 48].

ƏDƏBİYYAT

1. Childe Gordon. What Happened in History. With a New Foreword by Professor Grahame Clark. Baltimore, - Maryland: Penguin Books, - 1964, - 300 p.
2. Hüseynov M.M. Daşsalahlı mağarasında mustyе düşərgəsi // Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, İctimai Elmlər seriyası, 1959, - №6, - s.17-32.
3. Hüseynov M.M. Avey dağında daş dövrü mağarası // Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Məruzələri, – 1959, XV c., - № 11, - s. 1071-1076.
4. Гусейнов М.М. Авейдагские палеолитические пещерные стоянки. Автореф. дисс. канд. ист. наук. Тбилиси: Изд-во АН Груз. ССР, - 1960, - 17 с.
5. Мусейбов М.А., Гусейнов М.М. Азыхская пещера // Ученые записки Азербайджанского государственного университета, - 1961, - №1, - с.69-73.
6. Гусейнов М.М. Азыхская пещера – крупный карст и древнейшая стоянка в Азербайджане // ДАН Азерб.ССР, 1963, - №11, - с. 75-80
7. İlham Əliyev Füzuli və Xocavənd rayonlarında olub. 15 mart 2021, <https://president.az/az/articles/view/50893/>
8. Guseynov M.M. Azykh cave (Azerbaijdan SSR). General results of the 1974 and 1975 work. Early man news / Newsletter of the commission for paleoecology of Early man of INQUA (International Association on Quaternary Research). - Tubingen, - 1976.
9. Гусейнов М.М. Ранние стадии заселения человека в пещере Азых // Научные труды Министерство Высшего и Среднего Специального образования Азербайджанской ССР, - 1979, - №4, - с.70-73.
10. Zeinalov A.Ə., Kulakov S.A., İdrisov İ.A. Qaraca paleolit arxeoloji ekspedisiyasının 2015–2016-cı illərdə apardığı tədqiqatların ilkin nəticələri // Azərbaycanda Arxeoloji Tədqiqatlar –2015-2016. - Bakı, - 2017, - s.33-39.
11. Зейналов А.А., Зейналова, Л.А. Миграции человека в раннем палеолите и ареал распространения куручайской культуры / «Палеолитическая стоянка Азых в Азербайджане и миграционные процессы» сборник материалов международной научной конференции, посвященной 50-летию обнаружения в пещерной стоянке Азых раннего гоминида – азыхантропа. - Баку: Af Poliqraf, - 2018, - с. 85-100.
12. Амирханов Х.А. Орудия – гигантолиты в индустрии Олдована Дагестана // Российская Археология, - 2013, - № 3, - с. 5-12.
13. Гусейнов М.М. Древний палеолит Азербайджана. - Баку: ТекНур, - 2010, - 220 с.
14. Гаджиев Д.В., Гусейнов М.М. Первая для СССР находка ашельского человека (Азербайджан, Азыхская пещера) // Ученые записки Азгосмединститута, т.XXXI, - 1970, - с. 13-21.
15. Гусейнов М.М. Древний палеолит Азербайджана. - Баку: Элм, - 1985, - с. 96.

16. Hüseynov M.M. Azərbaycan arxeologiyası (dərslük). - Bakı: ADU–nun nəşriyyatı, - 1975, - 165 s.
17. Hüseynov M.M., İsmayılov Q.S., Quliyev N.M. Azərbaycanın arxeoloji abidələri (qədim daş dövrü-orta əsrlər). - Bakı: ADU-nun nəşriyyatı, - 1981.
18. Dostiyev T.M. Arxeologiya fənninin tədrisinin bəzi məsələləri // Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsinin yeri və rolu. Respublika elmi konfransının materialları. - Bakı: Füyuzat, - 2021, - s.139-143.
19. Hüseynov M.M. Yəraltı aləmə səyahət. - Bakı: Azərənəşr, - 1966, - 58 s.
20. Hüseynov M.M. Azıx mağarasının sirri. - Bakı: Gənclik, - 1969, - 77 s.
21. Hüseynov M.M. Uzaq daş dövrü. - Bakı: Gənclik, - 1973, - 68 s.
22. Казаченок Т. Г., Громыко И. Н. Античные афоризмы: Тематический сборник. - Минск: Выш. шк., - 1987, - 318 с.

УЧЕНЫЙ, ОТКРЫВШИЙ ДРЕВНЕЙШЕЕ ПРОШЛОЕ КАВКАЗА: К 100-ЛЕТИЮ ПРОФЕССОРА МАМЕДАЛИ ГУСЕЙНОВА

Тарих М.ДОСТИЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается вклад видного ученого, доктора исторических наук, профессора Мамедали Гусейнова в развитие азербайджанской археологии. Он являлся выдающим ученым, теоретиком и организатором науки, талантливым преподавателем. Основным вкладом М.М.Гусейнова в азербайджанскую науку стали его исследования памятников палеолита Азербайджана. Под его руководством Азербайджанская палеолитическая экспедиция совершила значительные открытия, обогатив мировую науку знаниями, связанными с ключевыми проблемами раннего палеолита Кавказа. Самые яркие страницы его научного творчества связаны с исследованием Азыхской палеолитической стоянки. Большое внимание М.М.Гусейнов уделял популяризации научных знаний о древнейшей истории Азербайджана. Одним из главных достижений педагогической и научно-организационной деятельности выдающегося ученого явилось создание палеолитической научной школы в Азербайджане. Вся деятельность М.М.Гусейнова – образец неустанного служения науке и образованию, а его археологические открытия, его труды – неотъемлемая часть нашего национального наследия.

Ключевые слова: археолог, Мамедали Гусейнов, палеолит, Азыхская пещера, Гуручайская культура

THE SCIENTIST WHO DISCOVERED THE GREAT PAST OF THE CAUCASUS: ON THE 100TH ANNIVERSARY OF PROFESSOR MAMMADALI HUSEYNOV

Tarikh M.DOSTIYEV

SUMMARY

The article discusses the contribution of a prominent scientist, doctor of historical sciences, professor Mammadali Huseynov's role in the development of Azerbaijani archeology. He was an outstanding scientist, theorist and organizer of science, a talented

teacher. M.M. Huseynov's main contribution to Azerbaijani science was his research of the Paleolithic monuments of Azerbaijan. Under his supervision, the Azerbaijan Paleolithic Expedition made significant discoveries, enriching world science with knowledge related to the key problems of the early Paleolithic of the Caucasus. The brightest pages of his scientific work are connected with the study of the Azikh Paleolithic site. M.M. Huseynov paid much attention to the popularization of scientific knowledge about the ancient history of Azerbaijan. One of the main achievements of the pedagogical and scientific-organizational activity of the outstanding scientist was the creation of a Paleolithic scientific school in Azerbaijan. All the activities of M.M. Huseynov are an example of tireless service to science and education, and his archaeological discoveries, his works are an integral part of our national heritage.

Keywords: archaeologist, Mammadali Huseynov, paleolithic, Azykh cave, Guruchay culture.